

Berichten & verslagen

Een nieuwe Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen

In de loop van 1993 worden in België belangrijke stappen gezet in het federaliseringsproces. Met de goedkeuring door het nationale parlement van het Sint-Michielsaccord is een belangrijke stap gezet in de transformatie van een unitaire naar een federale staat. Dat dit proces belangrijke effecten sorteert op de werking en de structuur van de overheidsadministraties, behoeft geen betoog.

In 1991 werden in volkskundige verenigingen duidelijke signalen opgevangen dat de subsidiestromen van overheidswege in de nabije toekomst aan grote veranderingen zouden onderhevig zijn. De heemkunde in Vlaanderen heeft sinds jaren een goed uitgebouwde structuur, die de hele Vlaamse regio bestrijkt en naar de beleidsmensen toe een sterke indruk maakt – wat vertaald wordt in financiering van personeel, publikaties en activiteiten. De veel minder talrijke volkskundige verenigingen opereerden relatief los van elkaar. Het gevaar dat de subsidiekanalen voor de laatstgenoemde afzonderlijke verenigingen zouden drooggelegd worden, werd in 1992 acuut. Zo leek het een ogenblik dat tijdschriften als *Oostvlaamse Zanten* of de verenigingen zelf op korte termijn om financiële redenen zouden moeten verdwijnen.

Op initiatief van Renaat van der Linden, voorzitter van een van de oudste en belangrijkste volkskundige organisaties in België, de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, werd gezocht naar een mogelijkheid om een en ander te remediëren. Gelukkig slaagden hij en enkele medestanders erin, de juiste contacten te leggen met de bevoegde administratieve cel en een speciale structuur uit te dokteren. De sleutel lag in een geografisch netwerk dat de hele Vlaamse regio moest overspannen en verankerd worden in elke van de vijf Vlaamse provincies (waarvan Brabant binnenkort wordt opgesplitst, waardoor Vlaams Brabant afzonderlijk vertegenwoordigd zal moeten worden). Door Renaat van der Linden, Roel van de Walle, Luc Beyens en anderen werd deze krachttoer verwezenlijkt. De Bond van de *Westvlaamse* Volkskundigen, de Koninklijke Bond der *Oostvlaamse* Volkskundigen, de Hoge Gilderaad der *Kempens* ('Antwerpen') en het *Limburgs* Volkskundig Genootschap vormen een enigszins heterogene en onevenwichtige maar desalniettemin zeer weidse Federatie, die aan de (federalistische) verwachtingen van de Vlaamse administratie en politici voldoet. Op 3 april 1992 werd in het Gentse Museum voor Volkskunde de stichtingsvergadering van de F.V.V. (statuten verschenen in de Bijlage tot het *Belgisch Staatsblad* 2-7-1992, p. 4930-4932) gehouden. De Federatie trad op 1 januari 1993 officieel in werking.

Al het werk achter de schermen mondde op zaterdag 6 maart 1993 uit in een eerste algemene statutaire vergadering in het Museum voor Volkskunde te Gent. Deze vergadering mag beschouwd worden als een mijlpaal in de geschiedenis van de volkskunde in de Zuidelijke Nederlanden. Renaat van der Linden, de geestelijke vader, hield de maiden-speech van de Federatie. Hij legde een directe relatie met diverse initiatieven in het verleden, met name tijdens het interbellum toen de coördinatie op provinciaal niveau tot stand kwam en schuchtere pogingen tot interprovinciale en zelfs internationale samenwerking werden ondernomen (de Eerste Vlaamse Folkloredag op 14 januari 1934 en de Tweede Landdag van Vlaamse Folklore te Gent op 27 en 28 november 1937). In de interprovinciale samenwerking van *onderop* werd in 1992 en 1993 eindelijk, en vrij plots, een doorbraak gerealiseerd.

Bijzonder belangrijk was ook de toespraak van de eerste voorzitter, Prof. dr. S. Top (Katholieke Universiteit Leuven). Ook hier bleek dat de constructie die oorspronkelijk als financieel doorgeefluik was ontworpen, in korte tijd veel meer was geworden en nog zou kunnen worden. Top stelde, onder meer naar aanleiding van de resultaten van een internationale discussie over de Internationale Volkskundige Bibliografie, dat er in de wereld van het

volkskundig onderzoek veel aan het verschuiven is. Hij zag de organisatie als een interessant instrument om "het hele Vlaamse volkskundige bedrijf mee te laten verschuiven" in de (kwalitatief) goede richting. De Federatie als hefboom om tot een moderne vorm van volkskundebeoefening te komen, dat is een interessant idee. Een andere vaststelling is dat er over de aard van de veranderingen nog geen platform is overeengekomen. Hoe, waar, wanneer en met wie dit inhoudelijke debat zal worden gevoerd, moet afgewacht worden.

Uiteraard is het zinloos, na enkele maanden al een oordeel te formuleren. Toch zijn er al een aantal positieve aspecten aan te duiden. In 1993 verscheen voor het eerst de *Volkskundige Kroniek* nieuwe stijl, het driemaandelijks mededelingenblad van de F.V.V., verspreid op ca. 1.100 exemplaren. Hiermee is een nieuw communicatiekanaal geschapen, waarlangs zowat iedereen in het volkskundig milieu snel, frequent en efficiënt kan bereikt worden. Top onderstreepte terecht de positieve effecten van rationalisering en besparing, aangezien de *Kroniek* de obligate, met veel moeite gevulde mededelingenblaadjes van elke vereniging vervangt. De Federatie beschikt ook over een documentair steunpunt, namelijk de bibliotheek van de K.B.O.V. te Gent (Kraanlei 65). De rijke bibliotheek, die vroeger twee halve dagen per week open was, is vanaf januari 1993 toegankelijk van dinsdag tot en met vrijdag (10-12 en 14-17 uur).

Stilaan realiseert men zich dat een potentieel vrij machtige machine tot stand gekomen is. Zoals de eerste penningmeester L. Beyens aangaf, wordt zelfs in het eerste, door de verenigingen voorlopig geprefinancierde begrotingsjaar een *cash flow* van f150.000 voor-speld.

Het debat met en binnen andere volkskundige verenigingen en tijdschriften (zoals bijvoorbeeld *Volkskunde*) en de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde over hun positie ten opzichte van de F.V.V. moet nog beginnen. Met de verre gaande staatshervorming in België zal het voor buitenlandse organisaties misschien niet steeds onmiddellijk duidelijk zijn op welk niveau en met welke organisatie men contacten moet leggen. Het is zeker niet onwaarschijnlijk dat de F.V.V. zich in de praktijk ontwikkelt tot het meest representatieve orgaan van de beoefening van volkskunde (of cultuurwetenschap?) in Vlaanderen. Wordt hopelijk vervolgd. – Marc Jacobs.

Contactadres van de Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen VZW: p.a. Chris Wemeijs, Dampoortstraat 155, 8310 Brugge, België.

Congres 'Die große abendländische Hexenverfolgung: Zentren und treibende Kräfte', Weingarten 18-22 november 1992

Van 18 tot 22 november 1992 werd in het Duitse Weingarten door de Arbeitskreis Interdisziplinärer Hexenforschung in samenwerking met de Akademie van het diocesis Rottenburg-Stuttgart en het Institut für Geschichtliche Landeskunde van de universiteit van Tübingen een congres georganiseerd met als thema de grote Westeuropese heksenvervolgung. Het ging daarbij om de kerngebieden van deze vervolging en de maatschappelijke achtergronden die als stimulans optraden. Bij dit congres waren 81 geïnteresseerden aanwezig, voor het merendeel afkomstig uit Duitsland; enkele deelnemers kwamen uit de Verenigde Staten, Oostenrijk, Groot-Brittannië en Nederland.

Het is al lange tijd bekend dat grote delen van het Duitse keizerrijk in de kernzone van de heksenvervolgingen gelegen hebben. Vooral in de jaren rond 1590, 1630 en 1660 laaiden daar de brandstapels op. Ook buiten het Rijk, bijvoorbeeld in Noordoost-Frankrijk, werden ongeveer in diezelfde perioden opvallend veel personen wegens heksenerij ter dood gebracht.

Nergens bereikten de vervolgingen een intensiteit als in de Duitse vorstbisdommen Trier, Würzburg, Bamberg, Münster, Paderborn en Keulen. De ontwikkelingen in enkele van deze staatjes werden dan ook speciaal belicht. Een exacte telling van de slachtoffers en een precieze lokalisatie van de vervolgingen kregen daarbij de meeste aandacht. De vraag waarom de vervolgingen daar aanwijsbaar omvangrijker waren dan elders, werd door deze sprekers over het algemeen minder diepgaand behandeld. Aan de manier waarop de slachtoffers wer-

den geselecteerd werd nog minder aandacht geschonken. Zoveel werd wel duidelijk dat de overtuiging dat het einde der tijden nabij was en dat de wereld vóór de wederkomst van Jezus van heksen gezuiverd moest worden, in samenhang met de katholieke reformatie een belangrijke stimulerende rol heeft gespeeld. Juist in gebieden waar (aarts)bisschoppen tegelijkertijd de wereldlijke en de geestelijke macht bezaten, kon dit idee leiden tot een intensivering van de vervolgingen. Een interpretatie die ons overigens mede lijkt te zijn geïnspireerd door de bekende these van Sebastian Haffner dat Hitler zijn tegenstanders vooral liet vernietigen uit een morbide gevoel voor esthetiek.

Het bleek overigens dat het niet zo zeer de kerkvorsten zelf waren die de organisatie van deze zuiveringsoperaties op zich namen. De directe verantwoordelijkheid daarvoor lag meestal bij hun wijbisschoppen, geestelijke hoogwaardigheidsbekleders aan wie het toezicht op de zielzorg was gedelegeerd. Een bekend voorbeeld van zo'n wijbisschop is Peter Binsfeld, die de leiding had over de zeer grote vervolging die rond 1590 het vorstbisdom Trier heeft geteisterd. De praktijk van de vervolgingen werd vaak gedelegeerd aan speciale beamtben, de heksencommissarissen, die vooral in het Sticht Keulen actief zijn geweest. Het beruchtste voorbeeld van deze 'Schreibtschmörder', zoals zij door verschillende inleiders werden genoemd, is de jurist Heinrich Schultheiß, die rond 1630 in Westfalen honderden personen wegens hekserij heeft laten terechtstellen. Zijn levensloop werd beschreven door *Rainer Decker*. Vergelijking met de carrières van enkele andere heksencommissarissen leverde een aanzet tot een profiel op. De meerderheid van deze mannen bestond uit juristen van wie de familie een of twee generaties eerder aan een sociale stijging was begonnen. Meestal waren zij als jongen bij de jezuïeten naar school gegaan en daar doordrongen geraakt van de noodzaak de wereld te redden door de katholieke reformatie te laten zegevieren. Daarnaast boden de heksenvervolgingen aan deze juristen, zeker als zij bereid waren de regels van de rechtspraak aan hun laars te lappen, een uitgelezen kans zich te verrijken en zo nog hoger te klimmen op de sociale ladder. In Kurtrier was, zoals *Walter Rummel* aantoonde, hebzucht voor degenen die het vooronderzoek leidden eveneens een belangrijke drijfveer zolang de hoogte van de betaling voor hun diensten niet afhankelijk was het geconfisqueerde bezit van de veroordeelde heksen. Eschatologische verwachtingen hebben dus naast hebzucht en drang naar prestige een belangrijke rol gespeeld als stimulans voor de heksenvervolging.

Maar de vragen of in de tweede helft van de zestiende eeuw ook bij de bevolking de wens tot vervolging snel toenam en hoe de opvattingen van de verschillende maatschappelijke lagen op elkaar konden aansluiten, bleven hiermee nog onbeantwoord. *Wolfgang Behringer* heeft in dat verband in 1987 een verband gelegd tussen jaren van misoogsten en daarop volgende pieken in de vervolgingen. Hij suggereerde nu, aanknopend bij een suggestie van Hartmut Lehmann uit 1986, dat tussen 1570 en 1630 de misoogsten snel in aantal en ernst toenamen als gevolg van klimatologische schommelingen, de zogenaamde Kleine IJstijd. Niet alle aanwezigen konden zich met deze benadering verenigen. De vervolgingen begonnen immers al voor deze periode van opvallend koude winters en natte zomers in aantal te groeien. De Kleine IJstijd was dus mogelijk wel een omstandigheid die indirect heeft bijgedragen aan de omvang en de hevigheid van de vervolgingen, maar zij was geen absolute voorwaarde voor het ontstaan ervan.

Na 1635 waren de vorstbisdommen niet langer de centra van vervolgingen. In verschillende gebieden en op verspreide momenten konden soms de processen en doodvonnissen nog significant toenemen. Daarvan werden enkele voorbeelden behandeld. *Karen Lambrecht* gaf een gedetailleerd overzicht van de vervolging die in 1651 en 1652 plaats vond in Silezië, een streek die toen door de Oostenrijkse Habsburgers werd geregeerd, maar eigenlijk niet tot het Duitse Rijk behoorde. *Gerald Müllender* beschreef de 'Zauberer Jackl'-vervolging, een merkwaardige processenreeks waarbij in het Salzburger land tussen 1677 en 1690 vooral bedelaars werden berecht wegens hekserij. Beide sprekers maakten duidelijk hoe inspirerend zulke diepgravende detailstudies kunnen zijn waarbij nu eens niet de aantallen slachtoffers en de exacte locatie van de vervolging de meeste aandacht krijgen.

In Silezië bleken de ideeën van Duitse en Slavische inwoners over hekserij zich met elkaar te vermengen. Daardoor speelde de angst voor nachtgeesten, spoken van terugkerende gestorven heksen en voor levende doden die dezelfde schade deden als heksen, net zo'n grote rol als de vrees voor levende heksen. Zowel vrouwen die bij hun leven bekend hadden gestaan als heksen, als zeer jonge kinderen die nog maar net het leven hadden gekregen (het jongste slachtoffer was nog geen jaar oud), werden terechtgesteld. De laatsten werden verbrand, van de eersten werd het lijk opgegraven, waarna vervolgens een houten staak door het hart werd gestoken.

In de streek rond Salzburg werd voor de vervolging aangeknoopt bij een lokale legendencyclus rond de bedelaar Jackl die een groot aantal vernuftige tovertrucs zou hebben uitgehaald. De vervolgers waren ervan overtuigd dat er een samenzwering van bedelaars bestond onder leiding van een Jacob Koller, ofwel Zauberer Jackl. Jacob Koller kon niet worden gearresteerd, wel een groot aantal andere paupers, onder wie Jacobs moeder. Mülleder sneed met zijn beschrijving van deze 'Zauberer Jackl' vervolging een thema aan dat niet alleen voor onderzoekers van het toverijgeloof van belang is, maar ook voor degenen die zich met sagen en volksverhalen bezig houden.

Tijdens dit congres en met name in de afsluitende discussie werd één ding heel duidelijk: de tijd waarin onderzoekers kunnen volstaan met het tellen van de heksenprocessen en de vervolgingen, is nu echt voorbij. Naast de al genoemde Silezische en Salzburgse voorbeelden, bleek ook uit enkele andere lezingen dat een gedetailleerdere sociaal-culturele benadering aanmerkelijk veelbelovender is. Zo wees *Heide Dienst* problemen binnen de lokale machtsverhoudingen in een dorp in Zuid-Tirol aan als aanleiding voor het begin van processen. *Uschi Bender-Wittman* liet zien hoe in het Hessische stadje Lemgo de plaatselijke overheid beschuldigingen die aanleiding waren geweest voor smaadprocessen, ging gebruiken om relatief zeer omvangrijke vervolgingen in gang te zetten. Als gevolg van de vraag aan verdachten naar de namen van hun medeplichtigen was uiteindelijk ongeveer een derde deel van alle inwoners als zodanig genoemd. *Lyndal Roper* gebruikte psycho-analytische technieken en termen om fantasieën over kannibalisme die bij de processen in het Schwabische stadje Nördlingen een rol speelden in de compositie van de bekentenissen van beklagden, te duiden.

In zijn samenvattende afsluiting benadrukte de Amerikaan *Erik Midelfort*, onze inziens terecht, dat in de toekomst in het onderzoek veel meer plaats moet worden ingeruimd voor een sociaal-culturele benadering. Hij gaf zelf een goed voorbeeld van wat hem daarbij voor ogen stond. Een van de sprekers had bij zijn beschrijving van de vervolgingen in een van de vorstbisdommen een afbeelding laten zien van de speciale heksengevangenis die men daar had gebouwd. Midelfort wees er aan de hand van deze afbeelding op dat aan de voorzijde van dit gebouw plaquettes met bijbelteksten waren gehangen en dat er binnen niet alleen kerkers en folterkamers waren, maar ook een kapel. Het ging hier dus niet alleen om een gevangenis, maar ook om een gebedsruimte. Hij benadrukte dat deze dubbelzinnige functie en de symboliek daarvan moest worden geanalyseerd. Hij sprak als zijn wens uit dat door dergelijk onderzoek zijn eigen beschrijving uit 1972 van de vervolgingen in Zuidwest-Duitsland overbodig zou worden. Hoewel wij menen dat zijn boek behoort tot de betere studies over de heksenvervolging, kunnen wij deze wens zeker onderschrijven. – Willem de Blécourt en Hans de Waardt, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Lezingen door Maurice Agulhon, Rotterdam 8 en 9 maart 1993

In het kader van de door het Maison Descartes georganiseerde reeks lezingen door hoogleraren verbonden aan het Collège de France hield de historicus Maurice Agulhon op 8 en 9 maart 1993 drie voordrachten op de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Deze lokatie was ditmaal gekozen boven Amsterdam om meer publiek te trekken uit de wetenschappelijke wereld. Toch toonden slechts ongeveer twintig aanwezigen hun belangstelling. Willem Frijhoff stelde in zijn inleiding vast dat zich in het werk van Agulhon, evenals bij vele

andere historici van zijn generatie, een verschuiving had voorgedaan van een sociale, via een politieke, naar een culturele thematiek.

In zijn eerste lezing gaf Agulhon als inleiding op de twee volgende een globale schets van de politieke geschiedenis van Frankrijk in de negentiende eeuw. Hij wees in het bijzonder op de problemen die ontstaan wanneer men daarin, zoals in het marxistische analysemodel, nogal ongenueanceerd aan de 'burgerij' een doorslaggevende rol toekent. De burgerij was breder samengesteld dan alleen uit de middengroepen, terwijl tussen sociale positie en politieke overtuiging geen rechtstreeks verband bestaat: leden van de burgerij hadden immers zowel rechtse als linkse politieke sympathieën. De tweede lezing, die meer het karakter van een werkcollege had en waarin Agulhon vele vragen beantwoordde, ging gezien zijn latere publikaties (*Marianne au combat*, 1979, *Marianne au pouvoir*, 1989) niet onverwacht over de visuele uitbeelding van de Franse Republiek, met name over de herkomst en de vaak moeilijk vaststelbare betekenissen en functies daarvan. In de derde en laatste lezing liet hij zien hoe (quasi-religieuze) rituelen een ingang bieden om de verhoudingen in kaart te brengen tussen de verschillende politieke stromingen (zoals clericalen, socialisten, vrijdenkers) in de negentiende eeuw. Deze rituelen waren weliswaar bedoeld om verschillen aan te geven, zoals bijvoorbeeld bij het ronddragen van het beeld van de Franse Republiek, het juist op katholieke vastendagen stevig eten, of de pogingen tot invoering van een republikeins doopsel in het gemeentehuis als 'anti-kerk', maar Agulhon benadrukte dat zij doorgaans toch eerder een aanvullend karakter hadden dan dat zij in een openlijke concurrentieverhouding tot elkaar stonden. – J. Helsloot.

Symposium 'Kulturgrenzen und nationale Identität', Bad Honnef 4-8 april 1993

Van 4 tot 8 april j.l. organiseerde de *Internationale Europäische Ethnographische Arbeitsgruppe* (IEEA) in samenwerking met het archief van de *Atlas der Deutschen Volkskunde* en het volkskundig seminarium van de universiteit van Bonn in Bad Honnef een besloten symposium over het actuele thema 'Cultuurgrenzen en nationale identiteit'. Zonder mij hier inhoudelijk te concentreren op de 23 referaten zou ik bij wijze van verslag meer in het algemeen enkele trends en thema's die zich manifesteerden op dit door H.L. Cox en zijn staf goed georganiseerde internationale symposium naar voren willen halen.

De etnocartografische traditie

Allereerst was er de onmiskenbare band met 'het atlasverleden'. Het was interessant hoe verschillend men hiermee omging. Verschillende deelnemers waren nauw betrokken bij allerlei atlas-initiatieven die tot in de jaren zeventig de volkskunde-beoefening zo bepaalden. Met soms uitgesproken weemoed keek men terug op dit tijdperk.¹ Soms ook voelde deze groep zich geroepen defensieve geluiden te laten horen als in hun ogen te kritisch of negatief over dit 'atlasverleden' gesproken werd. Ook het toch relatief abrupte einde van dit soort grootschalige projecten in de jaren '70 was nog steeds een actueel thema, waarbij met name ook de Nederlandse rol nog altijd gespreksstof bleek te bieden.

Een tweede groep maakt dit verleden tot onderwerp van het huidige volkskundige onderzoek. Dit is zoals bekend een veel bredere trend in het volkskundig onderzoek, die zeker ook te maken heeft met allerlei legitimeringsvragen binnen de Europese etnologie. Voor de Duitse situatie valt hierbij op hoe vooral de periode rond de tweede wereldoorlog in het centrum van deze belangstelling staat. Geschiedenis van de volkskunde en van de eigen instituties blijkt een gezocht thema voor scripties en dissertaties. Men zal zich hierbij steeds kritisch dienen af te vragen wat de werkelijke drijfveren voor deze (omme)keer naar binnen zijn. Niettemin heeft deze lijn van onderzoek zeker in Duitsland inmiddels een aantal mooie en ook verder onderzoek relevante studies opgeleverd. In dit verband noem ik het bij Cox verdedigde proefschrift van Heidi Gansohr-Meinell, dat zeker een vervolg voor de naoorlogse periode verdient.²

Een derde groep wil niet zozeer de oude etnocartografische lijnen opnemen of bijdragen leveren aan de vakgeschiedenis, alswel nieuw onderzoek starten op basis van het oude,

grotendeels nog om bewerking vragende materiaal. Vanuit Münster en vooral vanuit Bonn zijn projecten gestart om met nieuwe methoden en vraagstellingen het opgestapelde vragenlijst- en kaartmateriaal ter hand te nemen. Deze lijn lijkt zich vooral nog in een verkennende en methodologische fase te bevinden. Sommige van deze pogingen zijn beslist interessant en veelbelovend te noemen, zoals een eerste verkenning van Michael Simon (Münster).³ In Bonn is men bezig met behulp van nieuw ontwikkelde automatiseringsprogramma's data opnieuw te waarderen en in te brengen in actueel volkskundig onderzoek. Van de mogelijkheden van deze specialistische bewerkingen waarbij computerdeskundigen en volkskundigen van begin af aan samenwerken gaf G. Kehren (Bonn) op het symposium een ingelaste demonstratie.

De organisatie van het symposium en de leiding van de genoemde *Arbeitsgruppe* deed er evenwel goed aan, geen van deze lijnen voor heden en toekomst bepalend te laten zijn voor de internationale bijeenkomsten van de etnografische werkgroep. Men koos voor brede algemene thema's, die mede langs etnogeografische weg benaderd werden. Hopelijk is men in staat dit spoor te blijven volgen ook al kan dit op termijn leiden tot het oplossen van dit zelfstandige gremium.

Afstand en betrokkenheid

Voorts was gedurende het gehele symposium het in de wetenschap, en zeker in de volkskunde, altijd aanwezige thema van afstand en betrokkenheid op een nadrukkelijke wijze aanwezig. Dit werd uiteraard allereerst ingebracht door de themastelling zelf. Via het thema van identiteit en nationaliteit begeeft men zich (wederom) op een terrein dat tal van valkuilen kent. Juist hier kan de genoemde studie naar de eigen vaktraditie verhelderend en ontmaskerend werken. Wordt het vak wederom strategisch ingezet voor allerlei ideologische en nationalistische bewegingen? Hebben cultuurelementen werkelijk die distinctieve waarde die men mede met behulp van de volkskunde mobiliseert? Is het mogelijk in de actualiteit het voorhanden empirische materiaal van gepaste wetenschappelijke afstand kritisch te bezien, in bredere contexten te plaatsen en te ontdoen van allerlei ideologische lagen?

De hier geschetste gevaren kwamen op het symposium duidelijk naar voren, en beslist niet alleen in verband met de situatie in het voormalige Oostblok. Het bleek moeilijk het altijd weer tere evenwicht tussen afstand en betrokkenheid te handhaven. Wetenschappers die tal van – vaak uiterst complexe en omstreden – grenssituaties van Europese deelculturen tot thema van onderzoek nemen, behoren vaak zelf tot die cultuur en engageren zich. Wetenschappelijke analyse loopt dan vaak over in een pleidooi tot behoud of verzet. Sommige sprekers verstoorden in mijn ogen het genoemde evenwicht en overschreden grenzen door historische schetsen te laten uitmonden in een pleidooi voor de identiteit van het volkseigen. Die teneur proefde ik ook enigszins bij het referaat van J. Theuwissen (Antwerpen). Het verschil met de toonzetting van parallelle referaten over de Friezen (J. van der Kooi, Groningen), de Schotten (A. Fenton, Edinburgh) en de Occitaniërs, Catalanen en Ladiniërs (H. Goebel, Salzburg) was opvallend. Van der Kooi bood een uitstekende situatieschets van de zogenoemde Friese beweging, die hij uiteen zag vallen in een aanvankelijke historisch/culturele richting die eerder regionalistisch dan nationalistisch is, en een beweging die meer taal-betrokken is. Hij stelde een sombere diagnose: het gaat slecht met de Friese taal en cultuur. Het Fries ontwikkelt zich onmiskenbaar tot een regionale variant van het Nederlands en overall signaleert men sporen van folklorisering van de Friese cultuur. Eenzelfde evenwicht tussen afstand en betrokkenheid legde A. Fenton in zijn referaat over de Schotse Highland/Lowland-grens aan de dag door het brede historische perspectief dat hij hanteerde en het haarscherp analyseren van in omloop geraakte stereotiepen. Als er al sprake was van een moraliserende oproep, dan betrof het een etnologische leus die Fenton naar eigen zeggen collegae en studenten steeds voorhoudt: "Be not Scottocentric!". Interessant overigens was dat in de discussie naar aanleiding van de bijdrage van Fenton via een vraag van G. Korff (Tübingen) bleek hoe sterk Schotse etnologen afstand nemen van de schets en de analyse van de Schotse Highland-tradities die een belangrijke rol spelen in de toch als 'klassiek' betitelde studie van Hobsbawm en Ranger.⁴

Eveneens te verbinden met dit thema van afstand en betrokkenheid was tenslotte het gemor van de aanwezige studenten die via de voorzitter op de laatste dag lieten weten hoe zij zich er in toenemende mate aan ergerden hoe 'de heren professoren om de hete brij heendraaien'. Met die hete brij bedoelden ze de actuele politieke situatie in met name het voormalige Joegoslavië. Het was inderdaad soms bijzonder navrant vanuit de congreszaal in de recreatieruimten te komen en de kranten te zien waarin ook kaartjes prijkten, soms van dezelfde Europese regio's die even daarvoor in de congreszaal waren geprojecteerd. In de kranten waren ze alleen geen illustratie bij een betoog over de grenzen van pastavormen en lokale dialecten, maar bij verslagen van bloedige conflicten.

Multidisciplinaire benadering en folklorisering

Zeer vruchtbaar bleek de multidisciplinaire opzet van het symposium. Er waren behalve etnologen tal van andere, vooral taalkundige, disciplines vertegenwoordigd. Hierdoor werd de al zeer oude band van volkskunde met taalkundig onderzoek in het algemeen en de dialectologie in het bijzonder onderstreept. Dat die samenwerking bijzonder vruchtbaar kan zijn, werd mij vooral duidelijk via het thema van het veranderingsproces waarin (sub)culturen terecht komen en de rol die allerlei cultuurelementen (vgl. voeding, feest en ritueel, taal) hierbij spelen. Gesignaleerd werd bovenal hoe Van der Kooi in het huidige Friesland een zekere folklorisering van de Friese taal en cultuur ziet. Verschillende dialectologen en linguïsten bleken juist naar dit soort culturele ontwikkelingsprocessen onderzoek te doen. Hoe verlopen dit soort processen waarin cultuurelementen hun vanzelfsprekende 'naïeve' positie verliezen? Hoe veranderen allerlei cultuurelementen tot identiteitsstereotiepen, hoe komen ze uiteindelijk terecht onder de noemers van manierisme en folklorisme? Hier raken we het fascinerende terrein van de op tal van plaatsen in Europa herlevende belangstelling voor eigen lokale en regionale cultuurelementen. Wat speelt er bij dit soort van renaissance een rol? De dialectoloog J. Macha (Bonn) trachtte de Schilleriaanse onderscheiding van 'naive und sentimentalische Dichtung' op dit proces toe te passen, een 'Denkanstoß' die beslist nadere uitwerking zou verdienen. Voor toekomstig onderzoek zou het goed zijn eens na te gaan in hoeverre ook in de Nederlandse situatie gecombineerd onderzoek naar ontwikkelingen van feest, ritueel etc. én dialect samen opgezet en uitgevoerd zouden kunnen worden.

Samenvattend: een vruchtbaar en leerzaam symposium. Het plan bestaat alle referaten vanuit Bonn te publiceren. – P.G.J. Post.

1. Zie voor de verschillende atlas-projecten in het algemeen en die van Nederland, Duitsland en de EA in het bijzonder samenvattend: A.J. Dekker, 'Inleiding', in: *De Volkskundevragenlijsten 1-58 (1934-1988) van het P.J. Meertens-Instituut* (Amsterdam 1989) 1-28; zie voorts: J.J. Voskuil, 'De eerste aflevering van de Europese Atlas. En de laatste?', *Volkskundig Bulletin* 8 (1982) 180-194; H.L. Cox, 'De Etnologische Atlas van Europa en de aangrenzende landen: alleen een generatieconflict?', *Ibidem* 14 (1988) 25-44.

2. H. Gansohr-Meinel, 'Fragen an das Volk'. *Der Atlas der deutschen Volkskunde 1928-1945. Ein Beitrag zur Geschichte einer Institution* (Würzburg 1992).

3. Zie bijv. M. Simon, 'Der Storch als Kinderbringer', *Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 34/35 (1989/1990) 25-40.

4. E. Hobsbawm en T. Ranger (ed.), *The Invention of Tradition* (Cambridge 1983); vgl. daarin p. 15-41: H. Trevor-Roper, 'The invention of tradition: the Highland tradition of Scotland'.